

ПРИПРЕМЕ И ФОРМИРАЊЕ ОДРЕДА

ПРИПРЕМЕ ЗА ФОРМИРАЊЕ ОДРЕДА

ање и скривање оружја на подручју Топлице почело је одмах после капитулације војске Краљевине Југославије, када је топлички народ за новац, цивилну одећу и храну откупљивао од војника оружје и муницију и скривао их. Акцијом за прикупљање оружја у Топлици руководио је Месни комитет КПЈ за Топлицу. Оружје скривано код чланова Партије и симпатизера. У тој акцији није сакупљено довољно оружја, нарочито аутоматског оружја — аутомата, пушкомитраљеза, митраљеза итд. Тек са почетком припрема за формирање и организацију Топличког НОП одреда и активнијим политичким деловањем у народу приступило се прикупљању и тог наоружања. То најбоље показује чињеница да је Топлички НОП одред првих дана после формирања имао свега два пушкомитраљеза. Пушака је било довољно, тако да су сви борци били наоружани, па чак и симпатизери НОП-а на терену који су се касније окупљали у месне десетине. Кроз акције и борбе касније се долазило и до тешких митраљеза, али због велике потрошње муниције мало су коришћени у Топличком НОП одреду.

Муниције и ручних бомби никада није било довољно, иако се доста сакупљало. Најбољи извор за муницију и бомбе био је непријатељ, а до тога се долазило скоро искључиво борбом.

Када су четници формирали своје одреде у Топлици, Месни комитет КПЈ за Топлицу, према директиви Окружног комитета КПЈ за Ниш, почео је са припремама за организовање и формирање партизанског одреда на територији Топлице. Већ 18. јула 1941. године Ратко Павловић Ћићко, са

групом у којој су били Радивоје Увалић Бата,⁷⁾ Ратомир Вукашиновић Јанићије⁸⁾ и други, врши диверзију на прузи Ниш—Скопље. Том приликом пресечене су и телеграфско-телефонске (ТТ) линије код Дољевца. Неколико дана касније група коју су чинили Конрад Жилник Слободан,⁹⁾ Никола Кокоњешевевић Дунђерски,¹⁰⁾ Раде Ђорђевић Балонче,¹¹⁾ Милојица Прелић,¹²⁾ Шицко и други, извршила је диверзију на прузи Прокупље—Куршумлија код села Мала Плана, а ударна група из Прокупља запалила је немачки сењак у коме је изгорело око два вагона сена и 50 ћебади. Поред тога, група омладинаца у Прокупљу спалила је једно издање новина »Ново време«. Немци су захтевали да се градска општина у Прокупљу казни за упаљено сено и плати на име одштете 10.000 динара.¹³⁾ Поред наведених акција, преко Месног комитета за Топлицу, Окружни комитет КПЈ за Ниш је организовао пребацивање 60 паклених машина у Прокупље за рушење мостова и железничких пруга. Све наведене акције изведене су пре доношења директиве о формирању одреда. Те акције потврђују да се у Топлици није чекало и да је директива Централног комитета Комунистичке партије Југославије (ЦК КПЈ) о организовању оружане борбе одмах прихваћена, те су спровођене припреме за организацију и формирање одреда.

У склопу припрема за формирање партизанског одреда у Топлици Месни комитет КПЈ за Топлицу, између 15. и 20. јула 1941. године, организовао је извиђање топличког подручја. Познато је извиђање планине Јастребац а извиђачка група обишла је Велики Јастребац. Извиђачку групу сачињавали су Ратко Павловић Ћићко, Радош Јовановић Сеља¹⁴⁾ и Страхиња Радосављевић из Претежане. Група је обишла Велики Јастре-

⁷⁾ Радивој Увалић Бата (1912—1971) шпански борац, економист, политички радник и дипломата.

⁸⁾ Ратомир Вукашиновић Јанићије, судија Среског судау Смедеревској Паланци.

⁹⁾ Конрад Жилник Слободан (1919—1944), народни херој Југославије.

¹⁰⁾ Никола Кокоњешевевић Дунђерски, погинуо као члан Месног комитета КПЈ за Топлицу 13. октобра 1941. године.

¹¹⁾ Раде Ђорђевић Балонче, пензионер, живи у Прокупљу.

¹²⁾ Милојица Прелић, пензионер, живи у Београду.

¹³⁾ Зборник докумената и података о народноослободилачком рату народа Југославије 1941—1945, том I, књига 1, докуменат број 13 (даље Зборник НОР, том I, књ. 1, док. 13).

¹⁴⁾ Радош Јовановић Сеља (1912—1965), у рату секретар ОК КПЈ за Топлицу, политички комесар дивизије. После рата министар у влади НР Србије, амбасадор ФНРЈ и др.

бац и ишла погодно место за прикупљање бораца на дан формирања одреда. Извиђање, у виду планинарења, пропраћено је и контактима са патриотима и устаницима из топличког устанка 1917. године. Ћићко и Сеља су у кући Радоша Црногорца у Великој Драгуши водили разговор са групом угледних сељака овог села. За место прикупљања одреда на дан формирања изабрана је порта средњовековног манастира Ајдановац на јужним падинама Јастрепца.

Посебно су организоване и две акције којима је требало обележити формирање партизанских одреда на Јастрепцу и Озрену. Две бомбе су бачене на хотел »Парк« у Нишу, 2. августа увече. Акцију је извео Александар Војиновић Војин.¹⁵⁾ У хотелу су били немачки официри и подофицири. Том приликом је погинуло и рањено око 30 припадника Вермахта. Извршен је и атентат на среског начелника добричког среза у Прокупљу, такође 2. августа увече. Извршио га је Драгомир Стојановић Гоце.¹⁶⁾

И једна и друга акција имале су велики одјек у народу, а посебно акција коју је извео Александар Војиновић Војин на хотел »Парк« у Нишу. О тој акцији доста је писано у разним листовима и публикацијама, а о њој је говорио и њен актер, Војин. Он је изнео и неке детаље. Са Радошем Јовановићем Сељом нашао се 25. или 26. јула 1941. године. У разговору који су водили, поред осталог, Сеља га је упитао: »Јеси ли ти бацао бомбе до сада?« Војин је одговорио позитивно, мада то није била истина, а Сеља је рекао: »... овде има једно место где би се могла да баци бомба...«¹⁷⁾ Затим га је повео до хотела »Парк«. Војин је овај догађај детаљно описао у књизи »Хотел Парк«.

ФОРМИРАЊЕ ТОПЛИЧКОГ НОП ОДРЕДА

Одлуку о формирању Топличког одреда донео је Окружни комитет КПЈ за Ниш, што се види и из писма које је Комитет упутио Покрајинском комитету КПЈ за Србију 1. августа 1941. године. У њему се, између осталог, каже:

Александар Војиновић Војин, народни херој Југославије, амбасадор у пензији.

¹⁶⁾ Драгомир Стојановић Гоце, члан КПЈ из Горњег Дреновца. Убили га четници у Јасеници 1941. године.

¹⁷⁾ Стенографске белешке са састанка руководиоца из Топлице, 23. јануара 1951. год, стр. 8. (у поседу аутора)

»... Од 2. августа (нед.) постојаће одред партизана на Јастрепцу са задацима сталних акција. Расположење Топлице је задовољавајуће..«¹⁸⁾

На основу те одлуке, ОК КПЈ за Ниш упутио је у Топлицу Конрада Жилника Слободана, а два дана касније и Василија Смајевећа Новака. Њихов задатак је био да формирају партизански одред на Јастрепцу. По доласку у Прокупље, Конрад Жилник Слободан наишао је на већ припремљену групу људи за одред.

Још од јуна 1941. године једна група другова, са Ратком Павловићем Ћићком на челу, налазила се непрекидно на планини Пасјачи. Њима су се придружила и двојица шпанских бораца, Радивој Увалић Бата и публициста Чедомир Крушевац Чета из Београда, који су, такође, чекали формирање партизанског одреда. Одлука о формирању одреда саопштена је групи на Пасјачи 1. августа 1941. Месни комитет за Топлицу наложио јој је да крене у правцу Ајдановачког манастира, где ће се формирати Топлички НОП одред. Друга група, коју је, такође, припремао Месни комитет у Прокупљу, требало је да

- крене у истом правцу. Договор је био да се групе нађу код губетинске цркве како би заједно продужиле у одређеном правцу. Међутим, услед неспоразума, група са Пасјаче није

⁴¹ Архив ЦК СК Србије, инв. бр. 8453, Извештај ОК КПЈ за Ниш ПК-у за Србију.

стигла у одређено време те је група из Прокупља сама кренула у правцу Ајдановачког манастира. Пасјачку групу водио је Ратко Павловић Ћићко путем који му је био познат, преко Драгуше. Стигли су на одређено место 3. августа изјутра. Тада је и формиран Топлички НОП одред. (Борци који су тога дана били у првом строју Одрода дати су у прилогу 1.) Према расположивим подацима у првом строју је било 30 бораца, од којих два имена нису позната, мада неки тврде да је у строју било 32 борца. Међу њима је било десетак чланова КПЈ: Ћићко, Татко, Сеља, Дунђерски, Смајевић, Академац, Грујица, Слободан, Доне, Доктор, Чеда и Жарки. То значи да је сваки трећи борац на дан формирања Одрода био члан КПЈ, а остали су били симпатизери. Формирању Топличког НОП одрода присуствовао је и секретар ОК КПЈ за Ниш, Сретен Младеновић Мика,¹⁹⁾ који је због тога и дошао на Јастребац.

Групе из којих је формиран Одред пре тога нису изводиле никакве акције, сем што је група у којој је био Ћићко и Никодије Стојановић Татко успут одржала политички збор са групом сељака у селу Драгуши, коме је присуствовало око 15—20 људи.

Првих неколико дана Топлички НОП одред није имао команданта и политичког комесара, тј. командни састав није био још одређен, али је војну дужност обављао Конрад Жилник, члан Окружног комитета КПЈ за Ниш, а политичку Никола Кокоњешјевић Дунђерски, члан Месног комитета КПЈ за Топлицу. Људство је било одмах подељено у две групе приближно исте јачине. За командире група били су одређени Војин Бајевић Вук²⁰⁾ и Кирил Михајловски Грујица.²¹⁾ Распоред људства по групама извршен је по слободном опредељењу бораца. Командири група су, углавном, били одговорни за обезбеђење и снабдевање, а будући да акције нису одмах извођене команда Одрода није ни била неопходна, па су партијски руководиоци могли успешно да руководе, тј. да организацијски сређују Одред. Такво руковођење Одродом трајало је само неколико дана. Конрад Жилник Слободан и Васо Смајевић, вероватно ценећи искуство и способност одре-

¹⁹⁾ Сретен Младеновић Мика (1916—1942), секретар ОК КПЈ за Ниш, народни херој Југославије, убили га четници на Ргајском вису 13. априла 1942. године.

²⁰⁾ Војин Бајевић Вук, пензионисан као судија Уставног суда Србије.

²¹⁾ Кирил Михајловски Грујица, генерал-мајор ЈНА, народни херој Југославије-

дили су Ратка Павловића Ћићка да обавља дужиност команданта Одрета, а Владислава Поповића Чеду за дужиност политичког комесара. Они су вероватно и дали предлог да се Ћићко именује за команданта. Међутим, ОК КПЈ за Ниш уместо сагласности шаље писмо у ком наводи да друг Елисије Поповски,²²⁾ такође учесник у шпанском националноослободилачком рату 1936—1939. (шпански борац), »треба да преузме команду одредом«. Елисија Поповског упутио је Покрајински комитет КПЈ за Србију 21. августа 1941. године. Како се у писму није помињао политички комесар Одрета, а Владислав Поповић Чедо је већ отишао, по одлуци Конрада Жилника Слободана дужиност политичког комесара неколико дана је обављао Ратко Павловић Ћићко, док ОК КПЈ за Ниш није именовао Никодија Стојановића Татка. Ћићко је именован за заменика команданта Топличког одреда и на тој дужности је остао до смењивања Штаба одреда.²³⁾ Тачан датум доласка Елисија Поповског Марка у Одред није установљен, али се према писму Окружном комитету КПЈ за Ниш, упућеном Покрајинском комитету КПЈ за Србију 28. августа 1941. године, може установити да је друг Марко дошао 22. или 23. августа, јер се у писму каже: »Шпанца смо послали у одред«. Елисије Поповски Марко је први званични командант Топличког НОП одреда. Команду је преузео 15. септембра 1941. године, када се по први пут саопштава војно и политичко руководство Одрета.

Штаб одреда сачињавали су Елисије Поповски Марко, командант одреда, Ратко Павловић Ћићко, политички комесар одреда и члан Штаба одреда Конрад Жилник Слободан (партијски руководиоца).

Руководство Топличког НОП одреда остаје у том саставу неколико дана, а када је Никодије Стојановић Татко преузео дужиност политичког комесара Ратко Павловић Ћићко постаје заменик команданта одреда.

Топлички НОП одред формиран је на територији Топлице, за цело то подручје, те су му и дејства тако оријентисана. У току организационог сређивања и прикупљања људства и оружја Одред је за око 45 дана нарастао на 60 бораца, подељених у четири десетине, у којима су одређени командири

²²⁾ Елисије Поиовски Марко (1907—1972), после рата члан Извршног већа НР Македоније, члан ЦК СК Македоније и др.

²³⁾ Штаб Одрета, смењен је због опортунизма према бугарском окупатору, фебруара 1942. године.

и политички делегати десетина. За командира Прве десетине одређен је Џуверовић Никола Академац, ^ за командира Друге десетине Кирил Михајловски Грујица, за командира Треће десетине Светислав Мирковић Ненад²⁵⁾ и за командира Четврте десетине Светислав Савковић Јоца.²⁶⁾

Поред омасовљавања са подручја Топлице, тих дана у Топлички НОП одред стигла је и група од 10 радника коју је упутио ПК КПЈ за Србију, преко ОК КПЈ Ниш, заједно са петорицом другова који су упућени у Озренски НОП одред. После те у Топлички НОП одред истим каналом је стигло још неколико мањих група. Упућивањем ових кадрова ПК КПЈ за Србију је настајао да кадровски ојача Топлички и Озренски НОП одред.²⁷⁾ Међу приспелим радницима били су и атентатори на злогласног полицијског агента Светозара Вујковића. Њихов долазак у Топлички НОП одред био је од великог значаја, нарочито кад се Одред почео омасовљавати искључиво сељачким елементом. Ови искусни партијски и синдикални радници много су допринели да се од здравог елемента топличког сељака, правилно усмереног, уз коришћење његових борбених и слободарских тежњи за независност, створи врло борбена и морално чврста јединица, што се задржало до краја рата. Не мању улогу на том плану имали су шпански борци, који су у Одреду били од његовог формирања: Ратко Павловић Ђићко, Радивој Увалић Бата и Елисије Поповски Марко.

Социјални састав Одрета се мењао, па се не може створити јединствена слика која би одражавала право социјално стање Одрета за сво време његовог постојања. У време када је Одред имао око 60 бораца преовлађивао је раднички елемент. Преко 50% било је радника, рачунајући и занатске раднике из Прокупља, 35% је било ђака и интелектуалаца, 10% сељака, а 5% осталих (чиновника, жандарма, финанаса итд.). Овај социјални састав врло брзо се мењао у корист сељака, тако да их је када је Одред нарастао на око 100 бораца, било 50%. У периоду брзог нарастања Топличког НОП одрета тај однос се још више мењао у корист сељака. Но,

²⁴ Џуверовић Никола Академац, иензионисан као савезни министар за спољну трговину.

²⁵ Светислав Мирковић Ненад, погинуо 5. децембра 1941. године у борби за Блаце, као десетар у 1. чети Топличког НОП одрета.

²⁶ Светислав Савковић Јоца, пуковник ЈНА у пензији.

²⁷ Зборник НОР, том I, књ. 20, док. 7.

када је почело опадање броја бораца, било је то углавном, на рачун сељака, те се однос 50% сељака и 50% осталих може узети за реалан све док је Одред дејствовао као посебна јединица. Водећу улогу у Одреду, од његовог формирања до краја, имали су радници, а командне дужности извршавали су радници или шпански борци.

Национални састав Топличког НОП одреда био је веома разнолик. Велику већину бораца чинили су Срби, што је и природно јер је Одред изнедрила Топлица чију већину становништва чине Срби. Али, у Одреду је било Црногораца, Македонаца, Хрвата, Словенаца и припадника националних мањина, па је Одред био јединица свих наших народа и народности у којој се ковало братство и јединство. Поред тога, у Одреду је било и припадника народа ван граница Југославије — Бугара, Чеха, Руса, Италијана, Немаца и др. — па је то, у извесном смислу, била и интернационална јединица.

Већ приликом формирања одреда рад са женама био је врло актуелан. Међу првим борцима у Одред је ступила и Милка Протић Лина, а нешто касније још неколико другарица, међу којима Маша Ковачевић, Марица Илић Мица, Стојадинка Радосављевић Стола и др. Карактеристично је напоменути да су 1941. године у Топличком НОП одреду на положају комесара чете биле Марица Илић Мица и Милка Протић Лина, а Олга Џуверовић Вера била је заменик политичког комесара чете. Те другарице имале су врло важну улогу, нарочито у погледу санитетског и хигијенског збрињавања, али и у политичком животу Одреда и целог топличког подручја, нарочито у политичком раду са женама. Све док је постојао Одред увек је било најмање пет, а понекад и до 15 другарица.

Топлички НОП одред положио је заклетву 15. септембра 1941. године. Истог дана постављено је војно и политичко руководство, са Елисијем Поповским Марком, Никодијем Стојановићем и Ратком Павловићем Ћићком на челу. Том приликом постројен је читав Одред и пред командом и члановима ОК КПЈ за Ниш обављен је свечани чин полагања заклетве свих бораца, који су се том приликом заветовали да ће се борити у редовима партизанског одреда, тј. народноослободилачког и партизанског покрета Југославије, до коначног ослобођења земље, под заставом Комунистичке партије Југославије.

Текст заклетве, у целини, гласио је:

»Заклињем се својом чашићу да ћу се у редовима партизанског одреда — народно-ослободилачког и партизанског покрета Југославије, борити против мрског окупатора, немачког фашизма и сваког другог непријатеља народа до коначног ослобођења земље, а под заставом Комунистичке партије Југославије.«²⁸⁾

У почетку, када је тек формиран Топлички НОП одред, примењиван је тзв. »бољшевички поздрав« песницом, у почетку левом, а касније стиснутом песницом десне руке, која се приносила уз слепоочницу. Заузимао се став »мирно« и изговарало »здраво«. Тај поздрав задржан је у Топличком НОП одреду све до формирања бригада и дивизија, тј. док није, према директиви Врховног штаба Народноослободилачке војске и партизанских одреда Југославије (НОБ и ПОЈ), уведен једнообразни »партизански поздрав«. Такав поздрав био је одомаћен и у народу, примењивали су га и грађани у свакодневним сусретима, а нарочито активисти, чланови месних десетина и народни одборници, због чега су многи из незнања поздрављајући тим поздравом и четнике кад би упадали у села, и страдали. Уместо речи »здраво«, која је примењивана у почетку, усвојена је добро позната партизанска: »Смрт фашизму — Слобода народу!«.

Поздрав у кретању партизани су вршили подизањем песнице десне руке у висину слепоочнице.

ОДЈЕК ФОРМИРАЊА ТОПЛИЧКОГ НОП ОДРЕДА У НАРОДУ

Формирање Топличког НОП одреда на подручју Топлице, будући да се у то време формирају и четнички одреди, примљено је са поштовањем јер се знало да се на челу тог Одред налазе комунисти, Ратко Павловић, познати борац из шпанског националноослободилачког рата, Никодије Стоја-

Текст заклетве сам забележио иедесетих година када сам и почео сакупљање материјала за ову монографију (не знам од кога сам га добио — нпр. аутора).

новић Татко, познати топлички учитељ и други, који су у народу важили за поштене људе. Без обзира што је КПЈ настојала да преко својих организација и активиста објасни људима на терену циљеве и задатке народноослободилачке борбе, ипак је у делу народа Топлице тада владало уверење да су комунисти само за револуцију, па у датом моменту нису могли схватити разлику између партизана и четника, поготову што се четници у почетку још нису били искомпромитовали као сарадници окупатора, своје одреде су, углавном, организовали у шумама. Нарочито је уносило забуну то што су се и четници и партизани у исто време организовали, и једни и други илегално, тако да су неки људи посумњали и у намере, комуниста, тј. у њихову искрену жељу да се боре против окупатора, па су то сматрали као припрему за вођење грађанског рата, како се тада, захваљујући четничкој пропаганди, у народу причало.

За правилну оријентацију маса и разбијање ових схватања, нарочито у главама »сеоских политичара«, требало је упорно и стрпљиво објашњавати циљ борбе и потребу формирања партизанских одреда. То тим пре што је у народу још било свеже сећање на топлички устанак 1917. године, који су организовали и водили четници, а који су се и сада појавили под паролом »борба против окупатора«. Све до састанка Косте Пећанца са немачким мајором др Краусом, шефом Гестапоа у Србији, у историјском месту Плочник²⁹⁾ и до првих партизанских акција, то питање је било загонетно већини топличког народа.

Коста Пећанац је прве месеце рада на организовању четника провео на планини Соколовици. Није утврђено да ли су по директиви неког форума КПЈ или самоиницијативно код Косте Пећанца на Соколовицу отишли Раде Драинац, песник из Блага, Милан Милићевић, учитељ из села Смрдана и Светислав Мирковић, студент медицине из Мале Планае, да преговарају о заједничкој борби четника и партизана против окупатора. Са њима су пошле и четничке војводе Марко

²⁹⁾ Плочник је познат по томе што је 1386. године на том простору тучена турска војска, која је три године касније, преко Качаничке клисуре, дошла на Косово; Говорећи о сусрету Косте Пећанца и др Крауса, у Билтену ГШ НОРУ од 3. септембра 1941, поред осталог, истакнуто је и »да је до састанка дошло на тај начин што је Краус послао Пећанцу потребне немачке путне исправе помоћу којих је издајник дошао на састанак. При сусрету су се срдечно изљубили и изменили поклоне«. (Зборник НОР, том II, књ. 1, стр. 38).

Килибарда, учитељ, који је именован за војводу видојевачког и Љумовић, официр бивше југословенске војске. Марко Килибарда се по свему и касније осведочио као либерарнији четник, спреман чак и за борбу против окупатора, док је Љумовић завршио као издајник.

Одлазак на разговоре с Костом Пећанцем Раде Драинац је описао у свом Дневнику:

»Крајем августа добијем цедуљицу по поверљивој личности опет од Марка Килибарде, у којој ме позива да дођем одмах с пратиоцем у штаб у планини Соколовици. Како сам се тог дана налазио у Куршумлији, непознати пратилац кмет из села Доње Топонице, ^ поведе ме на станицу, а управо ја му нисам ни постављао питање куда ме води.

Скинусмо се на станици Ђенерал Бојовић, а одатле чезом кренусмо за Доњу Топоницу, учитељу Милићевићу.

Уча Милићевић, пореклом Ужичанин, дочека ме срдачно, а убрзо затим, објашњавајући ми потанко да он зна моје идеје, рече ми да се у околини налази један партизан, Мирковић, студент медицине с којим треба сва тројица да преговарамо са Костом Пећанцем о заједничкој акцији противу Немаца.

Сложио сам се са том идејом и тог тренутка у себи осведочих се да Марко Килибарда ради поштено на оном што смо му на првом састанку објаснили.

Јашући на коњима, ми кренусмо уз једну речицу пут Соколовице, прилично заобилазним путем. Требало нам је прилично дуго да дозовемо студента Мирковића, који нас је чекао иза неких винограда. Удружени, најзад, кренусмо, расправљајући се уз пут које предлоге сутрадан војводи да поставимо. У ствари, сва тројица смо заступали исто гледиште, да с Костом преговарамо о једном, да између партизана и четника не дође ни у једном случају до борбе, без обзира на циљеве и њихове методе рада на ослобођењу народа. То ће рећи (војводи Кости Пећанцу пружала се прилика да он, засад, остане судија над пљачкашима и да умирује народ): по том нашем имагинарном споразуму четници и партизани треба да се нађу раме уз раме у борби против Немаца.

У осам часова приспесмо на Бојовићевске ливаде, један плато иза кога се низ косу протезала бескрајна шума, подесна за скривање и четовање.

Једном козјом стазом уђосмо у шуму и за неколико минута нађосмо се у војводином штабу, али, на жалост, без

Чеда Станојевић ич села Доње Топонице — умро.

војводе. Он је био отишао у једно село, како ми рече његов заменик, војвода Почек, 'на један важан састанак'.

Одморисмо мало коње, погледасмо војводин широки шатор и остале четничке колибе, па се кренусмо даље у потеру за војводом.

Почек није хтео да нам открије село, али нас упути на извесне људе у дрвари на Соколовици, на коју нас је пут неминовно водио, и тамо ће нам објаснити где се војвода налази.

Негде око два часа по подне стигосмо у село на брегу, под самом Соколовицом, где најзад пронађосмо војводу, како је засео у чело совре с приличним бројем народа, а поред њега поп Илија, војвода од Каљаје (шест километара од Блаца), с леве стране, а са десне, на моје највеће запрепашћење, један професор из Ниша, делегат Љотићев, који се силно изненадио што ме је ту спазио. Његово изненађење је било у овом смислу: 'Шта ли ће овде Стаљинов агент?', а моје: 'Који ме враг натера баш данас да гледам немоћно у очи народне издајнице?' Лево и десно низале су се комитске изабранице: поп Мика, поп Раша из Белољина и још једна мрчна руска, логорска попускера, за кога се тврдило да је агент Гестапоа.³¹⁾

Даље, о томе, он каже: »... Додуше, при завршетку војводиног говора Марко Килибарда завика из свега гласа: 'Живела Русија!' Ми сви прихватисмо: 'Живела!'. Само се делегати Љотићеви нимало нису могли порадовати што то чују баш ту, и што виде војводу немоћног да на то реагира.

... Било је време да и ја одем до војводе јер је требало враћати се. Милан, син Косте Пећанца, уведе ме одмах код свог оца, који ме, додуше, прими не може бити љубазније.

— Видиш — рече ми војвода — од народа не могу главу да дигнем, него иди у штаб и чекај ме тамо. Ја бих, синко, право да ти кажем, волео да останеш са мном у штабу.

Међутим, видећи да он отворено преговара с Љотићевим делегатима, који су били немачки експоненти у ствари, о чему сам се већ известио од Марка Килибарде, одбих његову понуду, правдајући се да ме чека неки посао у Куршумлији, па ћу накнадно, ако је потребно, доћи у штаб.

Запита ме још да ли ми је потребно што, па кад му рекох да ми ништа није потребно, пољубисмо се и растависмо.

³¹⁾ Дневник Рада Драинца, право име Радојко Јовановић (1899—1943), књижевник и публицист, стр. 100.

Моја је група чекала на резултат, и ја им одмах објасних да је касно за оно за што смо ми дошли. Том приликом то потврдише Марко Килибарда и Љумовић, наводећи и ту чињеницу да ће још колико сутра немачки делегати доћи на преговор с Костом Пећанцем.

Та вест ме је толико ошамутила да више нисам умео ни реч да изговорим. Појасасмо коње и кренусмо натраг, сада краћим путем, пут Барлова. Са нама се упутише поп Мика и поп Илија, али ја приметих да обадве војводске попускере некако подозриво гледају на мене. Додуше, поп Илија ми исприча о лукавству војводином, верујући да ће он надмудрити све делегате, на шта му ја јавно, пред свима, одговорих:

— Е, мој оче Илија, изгледа ми да нико од вас не познаје још Немце. Чим сте ви допустили с непријатељем да преговарате, нема ништа више од ваше акције. Још сутра ви ћете сви бити у њиховим рукама само бедне играчке, што је још страшније: будне слуге, измећари и плаћеници, да гоните своју рођену браћу. Ако тај споразум војвода Пећанац постигне, одосте сви ви у немачке жандарме.

— Па ми морамо комунисте да гонимо и одговор њима је — наша пушка! — замуца поп Илија.

— Онда, оче Илија, чија буде боља! — креснух му ја право у очи.

Он обори бркове, и ми се растадосмо.

'Све је пропало', размишљао сам у себи'и Коста Пећанац сам себи копа гробницу. Јадни, излапели старац'!³²⁾

Датум када је Драинац посетио Косту Пећанца није поменут, али се види да је то било пре Плочника, када се Коста састао са Немцима, и пре његовог одласка у Шумадију и Београд. Судаћи по овом документу, Плочник је формално био почетак личних контаката Косте Пећанца са Немцима. Састанак у Плочнику, према овом документу, могао се догодити између 10. и 15. августа 1941. године, јер сви даљи датуми на то упућују.

Из истог Дневника се види да је читавих двадесет дана у Топлици владала неизвесност где се налази Пећанац. Драинац каже: »... Нико није знао где је Пећанац, мада се јавно зучкало да се налази у Шумадији што је касније« и утврђено, по његовом писму објављеном у једном партизанском билтену,

³²⁾ Исто, стр. 101.

у коме се он жали на бунтовнике у Шумадији који нису хајали за њега »колико ни врана за скелецију«.

Већ првим својим акцијама партизани су јасно дали до знања народу топличког краја да ће се борити против окупатора, а поготову нападом на немачки авион у рејону села Булатовац. Пуну афирмацију и тријумф партизански покрет у Топлици добио је када су четници почели отворене преговоре са Немцима, а нарочито када је на очиглед читавог топличког народа, 11. септембра 1941. године у Прокупљу, Коста Пећанац симболично примио од Немаца 2 митраљеза, 1 немачки шмајсер и пиштољ као поклон.

Руководство народноослободилачког покрета (НОП-а) у Топлици, процењујући ситуацију у односу на четнике, у самом почетку је покушало да на сваки начин преговара са њима за вођење заједничких акција против окупатора и домаћих издајника, међу које су се тада убрајали искључиво жандарми и финанси. Такав један разговор — преговор вођен је код Ајдановачког манастира, крајем августа 1941. године, у присуству неколико угледних сељака. Тада је договорено да се заједничким снагама (партизана и четника) изврши напад на бензинске базе у рејону Умца, које су обезбеђивали Немци. Међутим, од тог споразума није било ништа јер су четници одали ствар пре него је напад припремљен. На тај начин још једном су уверени сви који су сумњали у исправност партизанске борбе и потребе за формирањем партизанских одреда. Састанку, 23. августа, присуствовале су четири четничке војводе, са око 20 четника, тобож оних који не одобравају став Косте Пећанца у односу на окупатора. Од стране руководства НОП-а присуствовала су четири друга, међу којима и Милић Ракић Мирко,³⁴ који је дошао из Београда са одређеним задатком, као представник покрајинског комитета (ПК) КПЈ за Србију, поред осталог и по питању преговора са четницима. На поменутом састанку је речено (договорено) »... да у будућим акцијама половину људства шаљу партизани, а другу половину они (четници). У оружју постојаће узајамна помоћ као и у осталом материјалу и потребама. Они (четници) су са своје стране осудили на смрт неке попове — љотићевце,

Исто, стр. 109.

³⁴) Милић Ракић Мирко (1912—1943), типографски радиик, народни херој Југославије, погинуо 18. фебруара 1943. године, као комесар Јастребачког НОП одреда.

који су ирипремали преговоре између К. Пећанца и Димитрија ЈБотића. Ми ћемо им помоћи да издају летак против издаје Косте Пећанца. Четници добијају све наше материјале».³⁵)

Према утврђеним подацима у преговорима у Ајдановцу учествовале су четничке војводе Марко Килибарда, војвода Видовачки, војвода Милош Добричанин, војвода Прнавеја из Рибарске Бање и војвода Вујисић из Цигоља, док за војводу великопланинског, Николу Куштримовића, неки тврде да је био, а неки да није. Партизане су заступали Сретен Младеновић Мика, секретар ОК КПЈ за Ниш, Радослав Јовановић Сеља, члан МК КПЈ за Топлицу, Никодије Стојановић Татко, политички комесар Топличког НОП одреда и Милић Ракић, инструктор ПК КПЈ за Србију. Поред преговарачких страна преговорима је, према унапред утврђеном договору, присуствовало и неколико мештана из оближњих села. Један од њих био је Вукота Каличанин из Здравивља. Четничке војводе су са собом водиле и обезбеђење, док партизани нису имали никаву посебну заштиту.

И поред тога што је дошло до неког споразума, четници га се нису придржавали, чак ни они који су учествовали у преговорима. Тај састанак са мало либералнијим четничким војводама изгледа да им је био потребан да би добили у времену. Не може се рећи, такође да је народноослободилачком покрету то шкодило. Наиме, руководство НОП-а у Топлици овим поступком је уверило топлички народ, који је, иначе, догађајима из 1917. године био везан за четнике, да су партизани спремни на сарадњу у борби против окупатора и домаћих издајника. То је, уједно помогло у раскринкавању четничког покрета, нарочито од момента опредељења четника за окупатора и одлажења његових одреда у гарнизоне у којима се окупатор налазио. И пре тог састанка, као и касније, било је контаката са четничким војводама по истој линији али, као што је познато, њиховом издајом све је пало у воду.

Нема тачних података, од када датира Пећанчев споразум са Немцима, али је сигурно да је он имао везу још од самог почетка стварања — формирања четничких одреда, што се најбоље види из писма које је Пећанац послао своме заменику, 26. августа 1941. године. У њему се, поред осталог, каже:

³⁵⁾ Архив ЦК СК Србије, док. бр. 1062, Извештај ОК КПЈ за Ниш, ПК за Србију од 28—29. августа 1941.

Коста Миловановић Пећанац, четнички војвода приликом потписивања споразума о сарадњи са фон Клаусом у Плочнику 27. августа 1941. г.

»Наређење врховног команданта војводи Милошу Косанчићу³⁶⁻¹ од 26. VIII 1941. године — положај:

Као мом заступнику док сам на путу, јављам ти да ми је на расположењу стављено више пушака (од Немаца) али на жалост немам коме да их дам, јер ово није Топлица. Овде су (Шумадија) разбојници помешани са комунистима у три-четири среза узели власт у своје руке. Сва саобраћајна средства обустављена су. Преговори с Немцима иду добро. Ја се овде налазим у друштву највећих (немачких) умова. Судбина ми је доделила да ову крупну улогу одиграм баш у срцу Шумадије и на овом месту где се Карађорђе састао са својим војводама за ослобођење Србије од турског ропства. Налазим се данас у врло тешком положају због народне револуције, који је већина помажу, ако будем те среће те се њих спасемо, — спасићемо тако не само Шумадију већ и целу нашу земљу...

Братски вас поздравља ваш војвода К. Пећанац с.р.³⁷⁾

³⁶⁾ Милош Нићифоровић, кап. I класе из Раче, био је у четничком врховном штабу, погинуо у току рата.

³⁷⁾ Зборник НОР-а, том 1, књ. 2, док. 58.

И после тог срамног акта Косте Пећанца партијска организација настоји да поново дође до састанка са четничким војводама који нису компромитовани као издајници и сарадници окупатора. На састанку од четника су дошли војвода Милош Добричанин, Парнавеја и Марко Килибарда, а од партизана преговоре је водио Никодије Стојановић Татко, у присуству Николе Кокоњешевића—Дунђерског. Ни овај задњи састанак није дао нарочите резултате, сем што се неколико војвода држало неутрално док је већина била на страни Косте Пећанца у Топлици, тј. уз окупатора.

Истина о партизанима нагло се ширила по Топлици, што су омогућиле и извесне акције које су партизани изводили и став четника Косте Пећанца. Народ у већини почиње да симпатише партизане, што се види и по томе да је већина оних који су примили четничке објаве одлазила да их врати (међу њима је био чак и четовођа). Низ малих и великих акција, војних и политичких, које је Одред имао на подручју Топлице, учиниле су да партизани постану симбол заштитника народа и борбе против окупатора и домаћих издајника. Нарочито су имале утицаја акције паљења среских и општинских архива, где су уништавани мобилизацијски спискови, чега су се сељаци нарочито бојали, и пореске књиге, чиме су се решили плаћања пореза.